

2. **Şehir Seyirlik Oyunları.** Kültür ve sanat merkezleriyle nisbeten kalabalık şehir merkezlerinde sergilenen bu oyunları dört alt bölümde toplamak mümkündür. a) **Karagöz.** "Türk gölge oyunu" olarak da adlandırılan karagöz, belirli tiplerin gölgelerinin bir kişi tarafından perdeye düşürülmesi ve her birinin kendi özelliğine göre seslendirilmesi esasına dayanır. Halkı temsil eden Karagöz ile biraz tahsil görmüş yarı aydın insan tipini temsil eden Hacivat'ın bazan kelime oyunlarına, bazan yanlış anlamaya dayanan esprileriyle süslenen bu oyunların konusu masal, efsane, halk hikâyesi gibi kaynaklardan da alınabilmektedir. b) **Orta Oyunu.** Karagöz'ün yerine Kavuklu'nun, Hacivat'ın yerine Pişekâr'ın geçtiği, yani Karagöz'ün perdeden sahneye indiği bir oyun olarak kabul edilebilir. "Meydan oyunu" ve "zuhûrî kolu" adlarıyla da anılan orta oyununda kelime oyunları ön planda yer alır. c) **Kukla.** Karagöz'de olduğu gibi bir sanatçı tarafından kukla denilen bebeklerin bazan ellerle, bazan da bağlandıkları iplerle oynatıldığı bir tiyatro türüdür. Sanatçı aynı zamanda bu kuklaları konuşturan kişidir. Dizlerini de devreye sokarak dört kuklaya hükmeden oyuncular vardır. d) **Meddah.** Tek sanatçının rol aldığı bir tiyatro türü olup bu türün esas anlatmaya (tahkiye) dayanır. Meddah adı verilen kişi anlattığı olaya ve kahramanlarına göre taklitler, jest ve mimikler yapar, ses tonunu değiştirebilir. Konularını büyük şehirlerin günlük hayatından olduğu kadar masal ve halk hikâyelerinden de alan meddahlar yeni ve farklı konularda da hikâyeler anlatırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâtî't-Türk Tercümesi, I, 138, 489, 502; II, 86, 164; III, 232; Uşşakizâde Hâlid Ziyâ, *Tuhfe-i Letâif*, İzmir 1308; I. Kunoş, *Halk Edebiyatı Numûneleri: Türkçe Ninniler*, İstanbul 1341; a.mlf., *Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1343/1925; Sadettin Nüzhet [Ergun] – Mehmed Ferid [Uğur], *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harisiatı*, Konya 1926; Mahmut Ragıp [Gazimihal], *Anadolu Türküleri ve Müsiki İstikbalimiz*, İstanbul 1928, s. 192-195; Kilişli Rifat [Bilge], *Mâniler*, İstanbul 1928; Ahmed Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928; a.mlf., *Türk Şiirlerinin Vezni*, İstanbul 1933; H. A. Fischer, *Schah İsmâjil un Gülizar ein Türkischer Volkroman*, Leipzig 1929; Pertev Naili [Boratav], *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1931; a.mlf., *Halk Edebiyatı Dersleri*, Ankara 1942; a.mlf., *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara 1946; a.mlf., *Le "Tekerieme"*, Paris 1963; a.mlf., *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*, İstanbul 1992, s. 135; a.mlf., "Mâni", *İA*, VII, 285-288; Murat Uraz, *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933; M. Fuad Köprülü, *Türk Halk Ede-*

biyatı Antolojisi, İstanbul 1935; a.mlf., *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, s. 9-49; Osman Cermal Kaygılı, *İstanbul'da Semâi Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul 1937; İhsan Ozanoğlu, *Âşık Edebiyatı: Medhal, Kastamonu 1940*; Ahmet Kutsi Tecer, *Köy Temsilleri*, Ankara 1940; O. Spies, *Türk Halk Kitapları-Mukayeseli Masal Bilgisine Bir İlâve* (trc. Behçet Gönül), İstanbul 1941; H. Namık Orkun, *Türk Efsaneleri*, İstanbul 1943; Niyazi Eset, *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Mâniler*, Ankara 1944; a.mlf., *Mâniler Kılavuzu*, Ankara 1947; Mehmet Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947; Hasan Eren, *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1952; E. Sausse, *Türk Halk Edebiyatı* (trc. İlhan Başgöz), İstanbul 1952; Cahit Öztelli, *Halk Türküleri*, İstanbul 1953; M. İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1956; a.mlf., *Türk Bilmececi*, Eskişehir 1993; a.mlf. – Andreas Tietze, *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles*, Berkeley 1973; Ali Balım, *Destanlar ve Türküler*, İstanbul 1957; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1958, s. 77-80; A. Süheyl Ünver, *Fatih Devri Fıkraları*, İstanbul 1959; M. Turhan Tan, *Tarihî Fıkralar*, İstanbul 1962; Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, İstanbul 1962; Şemsi Yastıman, *Türkten Türküler*, İstanbul 1962; Nesip Yağmurdereli, *Mânilerimiz*, İstanbul 1963; Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Orta Oyunları: Köy Tiyatrosu*, Ankara 1964; a.mlf., *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 1981; a.mlf., *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1986; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1968, I-III; a.mlf., *Orta Oyunu*, Ankara 1973; Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Ankara 1969; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 51-68, 102-121; Mehmet Tuğrul, *Mahmutgazi Köyü Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969; Eflatun Cem Güney, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, İstanbul 1971; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara 1971, I, 37-49; II (1976), s. 403-425; Mehmet Önder, *Şehirde Şehire: Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler*, İstanbul 1972, I-II; E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973-75, I-II; Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları: Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara 1973; a.mlf., *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul 1976; a.mlf., *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980; a.mlf., "Türk Bilmececiğinde Soru Kalıplaşması ve Kalıp Bilmececi", *Köz*, sy. 3, Erzurum 1980, s. 29-48; Muhannâ Balı, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Ankara 1973; a.mlf., *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul 1979, s. 9; Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara 1974; a.mlf., *Tâhir ile Zühre*, Ankara 1983; İ. Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul 1974; Umay Günay, *Elazığ Atasözleri*, Erzurum 1975; a.mlf., *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986; a.mlf., "Türk Halk Edebiyatı", *Doğuşun Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 523-533; Ata Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, İstanbul 1975; Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara 1975; Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul 1975; Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağ-*

lı Fıkralar, Ankara 1976; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara 1976; Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Folkloru Antolojisi* (nşr. Semih Tezcan), Ankara 1978; Âmil Çelebioğlu – Yusuf Ziya Öksüz, *Türk Bilmececi Hazinesi*, İstanbul 1979, s. 7-16; Âmil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul 1982, s. 11-20; Nuri Taner, *Masal Araştırmaları-I*, İstanbul 1983; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 279-305; Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı*, İstanbul 1983; Ali Öztürk, *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul 1986; Nail Tan, *Folklor: Halkbilimi-Genel Bilgiler*, İstanbul 1988; Lütfullah Sâmî Akalın, *Türk Dilek Sözcüklerinden Alkışlar, Kargışlar*, Ankara 1988; Ahmet Edip Uysal, *Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler*, Ankara 1989; Yunus Zeyrek, *Posoflu Âşık Zülâli*, İstanbul 1990; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz Üzerine Bir Deneme", *TDI*, XI/124 (1962), s. 214-218; sy. 125 (1962), s. 286-288; sy. 126 (1962), s. 350-353; sy. 128 (1962), s. 655-660; sy. 130 (1962), s. 786-788; sy. 131 (1962), s. 848-851; sy. 132 (1962), s. 910-912; a.e.: *Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, XIX/207 (1968), tür.yer.; Ağâh Sırrı Levend, "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", a.e., XIX/207 (1968), s. 177; Abdurrahman Güzel, "Tekke Şiiri", *TDI*, LVII/445-450 (1989), s. 251-454; Nihat Sami Banarlı, "Halk Edebiyatı", *TA*, XVIII, 393-402; a.mlf., *RTET*, I-II, tür.yer.; D. Mehmet Doğan, "Âşık Edebiyatı", a.e., IV, 55-56; Aydın Oy, "Atasözü", a.e., I, 214-218; İnci Enginün – Mustafa Kutlu, "Halk Hikâyesi, Hikâyeleri", a.e., IV, 57-62; Mustafa Kutlu, "Mâni", a.e., VI, 134-137; Abdülkadir Karahan, "Âşık Edebiyatı", *DiA*, III, 550-552.

SAİM SAKAOĞLU

□ **ARAP EDEBİYATI.** Bütün milletlerin geçirdiği benzer tarihî süreç içinde Araplar'da da zengin bir halk edebiyatı teşekkül etmiştir. Arap halk edebiyatı, yazarı bilinmeyen (anonim) ve yazarı bilinen halk edebiyatı şeklinde iki bölüme ayrılmaktadır.

Nesilden nesile geçen müşterek halk mirasını ihtiva eden birinci bölüm hikâye, efsane, darbimesel, bilmece, fıkra, şarkı, türkü, halk tabirleri ve ağıtları içine alır. Göçebe halinde yaşayan ve umumiyetle gelenek ve tarih bakımından bir birlik gösteren Araplar'ın birkaç farklı lehçe konuştuğu tesbit edilmiştir (Brockelmann, *GAL*, I, 42). Göçebelik döneminden günümüze ulaşan edebî ürünlerin en üstünü Câhiliye şiiri olup bunun yanında daha başka edebî türlerin de bulunduğu bilinmektedir. Bedevî Araplar'ın eski çağlarda kuyulardan su çekerken söyledikleri mânilere işaret eden Silvestre de Sacy ile aynı kanaati taşıyan Baver, çalışmayı kolaylaştıran ve bir bakıma psikolojik etkisi olan bu tür mâniler ile Teyrat'ın "Sayılar" bölümünün 21/17 cümle-

sinde geçen kuyu neşidesi arasında bir benzerlik kurmaya çalışırlar. Araplar'ın bu tür mânileri IV. yüzyıldan beri bildikleri tesbit edilmiştir. Ayrıca Goldziher, Arap şiirinin nazım şekillerinden ilk hiciv türlerinin büyü ve Arap efsaneleriyle olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Mâniler, ninniler, efsanevi hayvan motifleriyle dolup taştan türküler, av ve savaşlarda deve sürülerinin başını çekenlerin okuduğu "rûkbâniyye" denilen şarkılar bunlardandır. Hendek Gazvesi'nden önce hendek kazılırken kadınlar tarafından söylenen türküler ve Mekke'den hicret ettiğinde Medine yakınlarında karşılanan Hz. Peygamber için söylenen "Talea'l-bedru aley-nâ" türküsü, başta *el-Eğânî* olmak üzere bütün klasik Arap kaynaklarında yer alır. Ayrıca *Kitâbü'l-Hayevân* adlı hacimli eserinde Arap halk edebiyatının en önemli motifi sayılan hayvanları ele alıp işleyen Câhiz'in yanında İbn Kuteybe, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Hasan b. Bişr el-Âmidî ve Süyûtî gibi Arap yazarları da eserlerinde bu motiflere yer vermişlerdir. Arap halk masallarına geçmiş olan İran, Yunan, Hint efsane ve hikâyeleri, Doğu milletlerinin halk edebiyatlarında özellikle İslâmiyet'i kabul ettikten sonra çeşitli motifleriyle etkili olmuştur. Ayrıca Arap halk edebiyatı antolojisi mahiyetini taşıyan *el-Eğânî* ile binbir gece masalları Doğu ve Batı milletlerinin halk edebiyatlarını etkilemiştir (La Grinx, s. 6-7). Arap halk hikâyelerinde adı geçen bazı kahramanlarla efsanevi kişiler ve bunlara ait motifler, başka adlar veya şekillerle diğer müslüman milletlerin edebiyatlarına geçmiştir. Meselâ Türkler, daha Emevîler devrinde şehid olan efsanevi kahraman Abdullah Battal'ı Türk kahramanı şekline sokup adını Battal Gazi koymuşlardır (Barthold, s. 104). Ünlü Arap kumandanı Ebû Müslim-i Horasânî, İran halk edebiyatında yeni bir motif olarak Teberdâr adına bürünmüştür.

Arap edebiyatının en eski nesir örneğini oluşturan atasözlerinin büyük bir kısmı Câhiliye devrinde yaşayan Araplar'ın karşılaştıkları bir olayın veya bir kıssanın veciz bir ibareyle ifade edilmesinden doğmuştur.

Arap halk şiirinin başlangıcının "mûcezz" adı verilen vezinsiz fakat secili nesir veya recez olduğu kabul edilmektedir. Brockelmann da Arapça'nın bir lehçesi sayılan Habeşistan'ın eski Emheriye dilindeki halk şiirlerinin eski Arap recezinin en iyi örneği olduğunu söyler. Çölde develerin yürüyüşüne uygun olarak "hi-

dâ" (hudâ) denilen mâniyi icat eden Hâdîler, muhtemelen farkında olmadan recez kalıplı Arap halk şiirinin temelini atmışlardır. Kolay bir şiir kalıbı olan recezi, Câhiliye devrinden günümüze kadar pek çok şair mâni ve şarkı formlarıyla fasih Arap şiirinin fahiye, medih, hiciv ve nesib gibi nazım türlerinde kullanmıştır.

Câhiliye devrinde recezi yorumlamak ve mâni söylemek erkeklerden çok kadınların üstlendiği bir görevdi. Asil Arap kadınları dinî âyinlerin gerçekleştirildiği tapınaklarda, savaş hazırlıkları yapılan alanlarda ve savaş kazanan kahramanları karşılarken çeşitli vezinlerde ilâhiler söylerlerdi. Dolayısıyla recez hem Arap şiirinin başlangıcı hem de ezgi, hıdâ ve mûsikiyle ilgili olan en eski Arap halk şiirinin örneğidir. İran ve Bizans'tan esir edilen köle kadınlar ise çeşitli vesilelerle Arapça şarkı söyler, Yunan ve Fars nağmeleriyle çalıp oynarlardı. "Şarkıcı köle kadınlar" anlamına gelen "kıyân" (tekili "kayne") kelimesini İslâm tarihçilerinden sadece Mes'ûdî ile (*Mürûcû'z-zehab*, VIII, 88) İbn Haldûn (*Mukaddime*, I, 400) incelemiştir. İslâmiyet'ten sonra yazılan Arap edebiyatıyla ilgili birçok eserde kıyân, şarkı, mâni ve müzik konuları ele alınmışsa da asıl geniş bilgilere *el-Eğânî*'de rastlamak mümkündür. Bu eserde aşırı bir biçimde eğlence, içki ve iştret hayatı yaşayan Câhiliye Arapları'nın renkli hayatından alınmış olaylar müstehcene kaçmayan bir tarzda nakledilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Câhiliye devrine ait bazı darbımesellerin, hikâye, kısas-ı enbiyâ, yıldızlar ve hayvanlarla ilgili konulara yer verilmesindeki amaç insanların ders almasını sağlamaktır. İslâmiyet'ten sonra Arap halk edebiyatı türleri yeni konularla daha da zenginleşmiştir. Bütün İslâm âleminde yaygınlık kazanan kısas-ı enbiyâ, mevlid-i şerif, evliya menkıbeleri ve ilâhilerle "kâne ve kân" ve "kümâ" gibi halk şiiri türleri bu yeni İslâmî Arap halk edebiyatının birer örneğidir.

İbşîhî'ye göre Arap şiiri karîz, müveşşah, dübeyt, zecel, mevâliyyâ, kâne ve kân ve kümâ şeklinde yedi gruba ayrılmaktadır. Bazı araştırmacılar eski himak türünü de bunlara dahil etmektedir. Bu yedi grup şiirin karîz dışındaki bütün türlerinde halk lehçesi kullanılmış ve hâlâ da kullanılmaktadır. Bunların içinde geleneksel Arap şiirinde vezin ve kafiye bakımından büyük bir yenilik sayılan müveşşah türünün Fransız Gal lehçesinde mâni söyleyen Gongleurs ve İspanyol halk şairleri Troubadourlar'ın etkisiyle

IX. yüzyılda Endülüs'te ortaya çıktığı ileri sürülmüştür (*EBr*, XXII, 263). Arap müelliflerinin çoğuna göre ise bu tür, muhtemelen Endülüs yerli halk şiiriyle Arap halk şiirinin karışımından ve refah ve bolluk içindeki Endülüs İslâm medeniyetinin şartlarından doğmuştur. Mûsiki ve eğlence meclislerinde ortaya çıkan, kafiye ve vezne önem vermeyen, ince bir üslûp ve hafif şiir bahirleriyle yazılan müveşşah Arap halk edebiyatının önemli bir türüdür. Endülüs'te doğan bu tür doğu İslâm ülkelerinde kabul görmemiş, ortaya çıkışından ancak yüz yıl sonra Ubâde b. Mâüsemâ' (ö. 422/1031) vasıtasıyla yazılmıştır. XI. yüzyılın başlarında kitaplara geçen batı Arap halk şiiri sanatı müveşşah etkisinde doğmuş ve batı Arap dünyasında murabba, muhammes, mâluf, gırnatî, mülemmaât, musammat, ihvâniyyât ve bend gibi diğer halk şiiri türlerini doğurmuştur. Bugün ise Arap âleminde kırka yakın halk şiiri türü vardır. Arap halk lehçeleriyle çeşitli Arap ülkelerinde yazılan bu tür şiirlerin başında Mısır mevvalî, Lübnan ve Suriye zeceli, Cezîretülarap'ta Nabat halk şiiri, Kuzey Afrika Arap devletlerinde yeni müveşşahât ve Irak'ta abüdiyye türü gelmektedir.

Halk hikâyelerine gelince, Câhiliye devrinden kalma olduğu bilinen bazı hikâyelerde geçen cin ve gül (dev) kıssalarının Bâbil kaynaklı olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Hint yoluyla Arap halk hikâyelerine intikal etmiş hayvan hikâyeleri de bulunmaktadır. Câhiliye devrinde iyi ah-lâkı telkin eden, aynı zamanda hoş vakit geçirmeyi sağlayan kıssaların anlatılması bir meslek haline gelmişti. Anlatıcılara "kâs" veya "kassâs" deniliyordu. Bu kıssalara Araplar'a komşu kavim ve ülkelere ait unsurlar karıştığı gibi Ehl-i kitap'tan geçen motifler de bulunuyordu.

Klasik Arap yazarları arasında halk edebiyatına önem veren Câhiz, Arap atasözleri ve hutbeleriyle bunlara ait hikâyeleri *el-Beyân ve't-tebyîn*, başarılı özürlerinin hayat hikâyelerini *el-Bursân ve'l-urcân ve'l-umyân ve'l-hûlân*, hayvanlarla ilgili hikâye ve efsanelerle bunlara dair başından geçen tuhaf olayları *Kitâbü'l-Hayevân*, çeşitli halk edebiyatı türleri ve mûsikiye dair konuları da aslında felsefî bir hicviyye olan *Kitâbü't-Terbî' ve't-tedvîr* adlı eserinde işlemiştir. Ayrıca İbn Kuteybe, İbn Abdürabbih, Ebû Ali el-Kâfi, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Şehâbeddin el-Makkarî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Zekerîyyâ el-Kazvînî, Ahmed b. Muham-

med el-Meydânî, Zemahşerî ve Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî gibi birçok Arap müellifi “âmme” dedikleri halk edebiyatından söz etmişlerdir. Buna dair eserlerin başında, Bağdat çevresinde halk dilinde dolaşan hikâyeleri ihtiva eden *Hikâyetü Ebi'l-Kâsım el-Bağdâdî* adlı eser gelmektedir. Ebû'l-Mutahhar el-Ezdi tarafından kaleme alınan bu eserde hikâyelerin yanında birçok fıkra, nükte, müstehcen hikâye ve şiir de bulunmaktadır. Bu tür açık saçık halk hikâyelerinin bir kısmını yazarlarının adını vermeden 322 (934) yılında Ebû Bekir es-Sûlî *Kitâbü'l-Evrâk* adlı risâlesinde toplamıştır. Öte yandan Arap halk edebiyatında “ayyârûn”, “şüttâr” ve “harâfiş” denilen külhanbeyi, dilenci, cimri, açık göz tipleri konu alan ve çingene halk şairleri tarafından nazmedilmiş olan halk destanları da vardır.

Arap halk destanları kahramanı belli olan *Sîretü 'Antere*, *Kışsatü Zennûbiyye*, *Sîretü Seyf b. Zâyezzen*, *Sîretü Ebî Zeyd el-Hilâlî*, *Sîretü'l-Emîre Zâtilhimme*, *Leylâ ve Mecnûn*, *Sîretü Nûriddîn Zengî*, *Sîretü Şelâhiddîn el-Eyyûbî* adlı destanlarla kahramanı belli olmayan aşk, binicilik, kabile ve millet uğrunda en güzel tipin ve en ideal karakterin tahakkuku için kendilerini feda eden kahramanların hayatını anlatan destanlardır. “Sîre” de denilen bu tür destanlar, kahramanın başlangıçtan gerçek şahsiyetini kazanıncaya kadar geçirdiği çeşitli safhaları, onunla ilgili mitolojik ve destanî yönleri şiir ve nesirle anlatır. Bu tür destanlar İslâm'dan önce de Arap halkı arasında bilinmekteydi. Mezhep ve tarikatlar yoluyla bu çeşit destanlara cehalet yüzünden birçok hurafe de karışmıştır. Arap destanlarındaki harikalar iki ana unsur, cin ve sihre dayanmaktadır. Ancak İslâmî destanlarda bu iki sembol dev, hayvan (kara ve beyaz yılan), geleceği bilmek (*Yûsuf ve Züleyhâ*), uçan halı (*Üstüretü Sindbâd*), sabır taşı (*Kışsatü Eyyûb*), at kılı (*Kışsatü Hızır*) ve anka kuşunun tüyü gibi motifler, hayırla şer arasındaki çetin mücadeleyi sembolize etmektedir. İslâm dininin etkisi altında bütün Arap halk edebiyatı türlerinde bu çetin mücadele her zaman hayrın şerre üstün gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Ninnilerden başlayarak eski Arap halk edebiyatı türleriyle Batı ve Doğu halk edebiyatlarından birçok motif bugünkü Arap halk edebiyatına geçmiştir. Öte yandan bir miktar yabancı halk edebiyatı motifi Arap gelenek ve folklorundan bazı alıntılarla Araplaştırılmış ve halk

edebiyatına mal edilmiştir. Bunun en ilginç örneği, bütün ülkelerin çocuk halk edebiyatına ve özellikle Arap halk edebiyatına mal edilen “açıl susam açıl” adlı halk masallarıdır.

Arap halk edebiyatı ürünlerini derleme faaliyeti II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlamıştır. Irak'ta Ali el-Hâkânî ve Hamîd el-Alevcî, Lübnan'da Yûsuf el-Bustânî, Ürdün'de Hânî el-Amed, Mısır'da Muhammed Kindîl el-Bakî, Tunus'ta Osman el-Kaâk ve Sudan'da Muhammed el-Bahîr, Arap halk edebiyatı örneklerini toplamak için büyük çaba göstermişlerdir. Ancak Arap halk edebiyatı ürünlerini ciddi şekilde toplama faaliyeti, değerlendirilmesi ve kapsamlı bir biçimde ele alınması 1960'lardan sonra, ilk sayısı 1962 Eylülünde İbrâhim Dakûkî, Abdülhamîd el-Alevcî, Şâkir Sâbir Zâbit ve Lutfi el-Hûrî tarafından Bağdat'ta yayımlanan *et-Türâşû's-şâ'bi* dergisiyle başlamıştır. Bu dergi, özellikle Irak ve bütün Arap halk edebiyatı örneklerini toplama, yayma ve araştırma çabalarını o günden bugüne kadar büyük bir gayretle yürütmektedir. Günümüzde Vizâretü's-sekâfe ve'l-İlâm tarafından yayımlanan bu dergide yukarıdaki isimler dışında Hüseyin Nassâr, Nebîle İbrâhim, Seyf Merzûk eş-Şimlân, Muhammed el-Mübârek, Şeyh Celâl el-Haneffî, Jan Fiye ve Mustafa Cevâd Arap halk edebiyatıyla ilgili çeşitli yazılar yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Burşân ve'l-urcân* (nşr. M. Mürsî el-Havîlî), Beyrut 1407/1987, nâşirin önsözü, s. lâm - mîm; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), VIII, 88; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (Abdülhamîd), s. 247; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 232; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 400; İbşîhî, *el-Müste'raf*, II, 237, 239; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. VIII, XI, XIII; Brockelmann, *GAL*, I, 42-46, 50-51, 128-129, 132; III, 92, 106-128, 143; a.mlf., “Arabistan (Edebiyat)”, *İA*, I, 523-540; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 208; W. Barthold, *Târîhu'l-hadâretü'l-İslâmiyye* (trc. Abdülvehhâb Azzâm), Kahire 1956, s. 104; G. E. von Grunebaum, *Dirâsât fi'l-edebî'l-'Arabî* (trc. İhsan Abbas v.dğr.), Beyrut 1959, s. 9, 39; İbrâhim ed-Dakûkî, *Fünûnû'l-edebî's-şâ'bi'l-Türkmânî*, Bağdat 1962, s. 49-96; a.mlf., “el-Çoryât”, *el-Ma'ârif*, I/10, Beyrut 1962, s. 48-51; a.mlf., “el-Hikâyetü's-şâ'biyye et-Türkmâniyye”, a.e., I/11 (1962), s. 37-40; Mahmûd Mustafa, *el-Edebü'l-'Arabî fi Mısır*, Kahire 1967, s. 124; M. Kindîl el-Bakî, *Vahdetü'l-emşâlî'l-âmîyye fi'l-bilâdî'l-'Arabîyye*, Kahire 1968, s. 18; A. V. Kruppe, *İlmü'l-Folklor* (trc. Muhammed el-Cevherî), Kahire 1975, s. 18, 31, 46; Ömer ed-Dekkâk, *Meşâdirü'l-türâşî'l-'Arabî*, Beyrut 1972, s. 312; I. Krachkovsky, *Dirâsât fi târîhi'l-edebî'l-'Arabî*, Moscow 1972, s. 138; Hânî el-Amed, *el-Emsâlû's-şâ'biyyetü'l-*

Ürdüniyye, Amman 1978, s. 478; M. Zekeriyâ Anânî, *el-Müveşşahâtü'l-Endelüsiyye*, Küveyt 1400/1980, s. 198-201, 208-209; Rızâ el-Kureyşî, *el-Müveşşahâtü'l-'Irâkiyye*, Bağdat 1981, s. 8-9, 23-25, 30, 44-45, 51-55, 57-60; Hüseyin Nassâr, *eş-Şî'rû's-şâ'bi el-'Arabî*, Beyrut 1982, s. 4, 169-181; Abdullah Ahmed, *Le-mehât mine't-târîh ve'l-edebî'l-Yemenî*, San'a 1983, s. 271; Ali Abdülhâlîk Ali, *eş-Şî'rû'l-'Umânî*, Kahire 1984, s. 24; F. la Grinx, *Te'sîrâtü 'Arabîyye fi hikâyât İsbâniyye* (trc. Abdülâtîf Abdülhalîm), Kahire 1984, s. 6-7; Affî Abdurrahman, *Mu'cemû'l-emşâlî'l-'Arabîyyetü'l-kâdime*, Beyrut 1985, I, 340; Abdülfettâh M. Ahmed, *el-Menhecû'l-üstûrî fi te'sîrî's-şî'ri'l-Câhilî*, Beyrut 1987, s. 7-10; Yûsuf el-Bustânî, *Emsâlû's-Şark ve'l-Garb*, Kahire 1987, s. 3, 5, 186-212; Abdullah Necîb Muhammed, *Dirâsât fi'l-edebî's-Sevâhîlî*, Kahire 1987, s. 109-111; Sâmiye Atâullah, *el-Emsâlû's-şâ'biyyetü'l-Mısriyye*, Kahire 1987, s. 8-10; M. Tevfîk Ebû Ali, *el-Emsâlû'l-'Arabîyye*, Beyrut 1988, s. 7-11; Kerem el-Bustânî, *en-Nisâ'ü'l-'Arabîyyât*, Beyrut 1988, s. 64-71; Nâsirüddin el-Esed, *el-Kıyân ve'l-gînâ' fi'l-'asrî'l-Câhilî*, Beyrut 1988, s. 10, 18, 124, 139-143; Leylâ Hasan Sa'deddin, *Kelile ve Dimne fi'l-edebî'l-'Arabî*, Dimaşk, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 31-47; Hüseyin el-Hâc Hasan, *Edebü'l-'Arab fi'l-'asrî'l-Câhilî*, Beyrut 1410/1990, s. 239-249; M. Mustafa Haddâre, *Dirâsât fi'l-edebî'l-'Arabîyyi'l-hadîs*, Beyrut 1990, s. 187; Hasan İsmâil Abdülganî, *Zâhîretü'l-gidye fi'l-edebî'l-'Arabî*, Kahire 1991, s. 5-6; Hamîd el-Matbaî, *Meusû'atü a'lâmi'l-'Irâk*, Bağdat 1995, I, 144; *et-Türâşû's-şâ'bi*, sy. 1-4, Bağdat 1962; “Troubadours”, *EBR*, XXII, 263; Moh. Bencheneb, “Müveşşah”, *İA*, VIII, 866-868; Nihad M. Çetin, “Ahbâr”, *DİA*, I, 486-489; a.mlf., “Arap (Edebiyat)”, a.e., III, 291-293.

İBRÂHİM DAKÜKİ

□ FARS EDEBİYATI. İran halk edebiyatının başlangıcını, tek devlet halinde yaşayan Hint ve İran halkının milâttan önce 1500'lerde birbirinden ayrılmasından sonraki yüzyıllara götürmek mümkündür. İran halkının bugünkü İran yaylasına göçü sırasında karşılaştığı olayların göçe katılanlar tarafından anlatılmasına başlanması İran halk edebiyatının doğuşuna yol açtı. Bir süre günümüz İran'ında coğrafi şartların birbirinden ayırmadığı bölgelerde ortak olarak gelişen bu edebiyat, birbirine uzak veya farklı olaylara mâruz kalan bölgelerde farklı edebiyatların doğuşuna sebep oldu. Bölgelerin tabii yapısı ve beşerî olaylar zamanla insanların hayal gücünü etkiledi ve göçün hâtıraları dilden dile aktarılırken değiştirilmek ve eklemeler yapılmak suretiyle asıllarından uzaklaşarak yeni bir biçim kazandı. Muhtemelen başlangıçta siyasî, sosyal ve psikolojik bir gerçeği dile getiren olaylar zamanla masal şekline büründü. İran halk edebiyatının ilk örnekleri destanî dönem denilen bu dön-